

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ АН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ДЕРЖАЛКІК Микола Степанович

Угорська політична еміграція в Європі
у міжвоєнний період

07.00.03 - Загальна історія

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Київ - 1993

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті історії України АН України

Офіційні опоненти: - член-кореспондент АН України,
професор Шевченко Федір Павлович
доктор історичних наук,
професор Гранчак Іван Михайлович
- доктор історичних наук
Савельєв Володимир Леонідович

Провідна організація - Київський державний університет
ім. Т. Г. Шевченка

Захист відбудеться " 26 " листопада 1993 р. об 14⁰⁰ год. на
засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 016.31.31 по захисту ди-
сертацій в Інституті історії України АН України за адресою:
252001, м. Київ, вул. М. Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту іс-
торії України АН України.

Автореферат розісланий "26" листопада 1993 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Пінчук Д. А.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ

Актуальність теми. Запропонована тема дослідження торкається важливої і вузлової проблеми історії Угорщини першої половини ХХ ст., що мала найбільший вплив на подальший розвиток Південно-Східної Європи. Мова йде про боротьбу угорських прогресивних сил /радикальних демократів, соціалістів, комуністів/ за досягнення національної незалежності, визначення кордонів новонароджених країн, що утворилися на розвалинах Габсбургської монархії, та забезпечення центристсько-республіканського суспільно-політичного устрою, принципи якого тільки зароджувалися в регіоні.

Ліві партії угорського суспільства на чолі з М.Каройї, О.Ясі, Ш.Гарбаї, В.Кунно, як провідна сила країни початку ХХ ст., зробили гідний внесок у повалення Габсбургської монархії та формування угорської незалежної демократичної держави, повели боротьбу за розв'язання гострих міжнаціональних протиріч шляхом рівності та справедливості, довели незаперечну перевагу народно-демократичної, республіканської форми державотворення над монархічною і напівфеодальною, що проводилася консервативними колами колишньої Угорщини. Докорінні перетворення Угорської народної республіки /УНР - 1918 - 1919 рр./ та Угорської радянської республіки /УРР - 1919 р./ відповідали інтересам як угорського, так і інших народів колишньої монархії, забезпечували прогресивне формування інституцій угорської держави. Але через недостатню соціально-економічну розвинутість Угорщини, як і всього східноєвропейського регіону, та несприятливе міжнародне становище демократичним силам цієї країни, незважаючи на активну політичну діяльність, не вдалося остаточно перебороти абсолютизм, напівфеодальні устої у сільському господарстві, забезпечити безповоротність прогресивних буржуазно-демократичних й соціалістичних реформ.

Внаслідок цілого ряду причин прогресивні сили Угорщини зазнали поразки і восени 1919 р. в країні встановився контрреволюційний режим Хорті /1919 - 1944 рр./ - один із різновидів тоталітаризму. Усі здобутки народно-демократичної та радянської республік відкидалися, значна частина політичних партій лівого спрямування /комуністів, соціалістів, радикальних демократів/ вимушена була вдатися до еміграції і там розгорнути активну діяльність по нагромадженню сил, удосконаленню своїх програмних документів з метов повалення хортизму. Протягом 20 - 40-х років угорські демократи в еміграції відіграли позитивну роль у боротьбі проти реакції на європейському континенті; їхні практичні справи мали революційний і переважно прогресивний характер не тільки у порівнянні з політикою хортистів, а й більшість дер-

жевних режимів, що виникли в країнах регіону. Мільйонна угорська еміграція, що зосередила свою діяльність в Австрії, СРСР, Німеччині, Франції, Англії, США, Канаді, уособлювала собою передові ідеології суспільної думки початку ХХ ст. і справедливо оцінюється як значне явище новітньої історії Угорщини. Та не дивлячись на те, що ці прогресивні сили уособлювали собою найбільш передові ідеології, довели незаперечну перевагу демократичної й республіканської форми державотворення над монархією та абсолютизмом, а центристські принципи мали неперехідне значення, все ж вони протягом послідуючого 70-літнього періоду не тільки не змогли ствердитися в Угорщині, але й замовчувалися і не знаходили застосування в країні. Лише в кінці 80-х років, коли країна повернулася до будівництва правового суспільства, ідеологія республіканців нарешті отримала своє гідне визнання та належне застосування.

Важливість даного дисертаційного дослідження полягає перш за все у тому, що розкриває неперехідне значення і повну перевагу центристських, республіканських принципів над усіма антидемократичними й антиправовими формами державної влади, показує позитивне значення союзницької політики угорських лівих сил і згубність наслідків безкомпромісності й розколу в їхніх рядах у ході боротьби проти реакції, за побудову демократичної і незалежної держави.

Висвітлення діяльності демократичних сил у боротьбі проти тоталітаризму у міжвоєнний період розширює уявлення про шляхи будівництва правової держави, допомагає національно-патріотичним силам України забезпечити громадянський мир в момент перебування суспільства у кризовому стані і на початку формування незалежної країни.

Предметом дослідження є три ліві політичні сили Угорщини /радикальні демократи, соціалісти, комуністи/ як рівноцінні та рівноправні течії суспільної думки, котрі у першій половині ХХ ст. становили провідний і прогресивний табір країни, забезпечили перемогу буржуазно-демократичної /жовтень 1918 р./ і соціалістичної /березень 1919 р./ революцій та започаткували незалежний і демократичний шлях розвитку. Але восени 1919 р. цей курс країни був зупинений під ударами міжнародної інтервенції, а народові нав'язувався контрреволюційний режим Хорті. В результаті, протягом 1919 - 1945 років ліві сили Угорщини приречені були діяти в еміграції. Багатогранна діяльність усіх трьох течій угорської еміграції /радикалів, соціалістів, комуністів/ у боротьбі проти тоталітаризму у міжвоєнний період, за повернення Угорщини до народної демократії 1918 - 1919 рр. перебуває у центрі уваги

даної праці.

Хронологічні рамки дослідження. Висвітлюється історія боротьби демократичних сил Угорщини проти реакції у міжвоєнний період /1918 - 1939 рр./, впродовж якого демократи забезпечили незалежний розвиток країни, продемонстрували свій рішучий вибір республіканського устрою. Їхня перемога у 1918 - 1919 рр. відіграла прогресивну роль у житті та свідомості не лише угорського народу, а й інших народів регіону. Після поразки революції у серпні 1919 р. лідери угорської демократії зосередили свою діяльність в еміграції і протягом 20 - 40-х років не тільки не відійшли від попередніх позицій, а й повели дедалі рішучішу підготовку до повалення хортизму. В еміграції розгорнувся бурхливий послідовний поступ усіх трьох течій угорської політичної думки: формувалися програмні документи, аналізувалися й виправлялися допущені помилки 1918 - 1919 рр., ретельно вивчалася природа хортистського режиму, політичний розвиток Європи, накреслювалися шляхи боротьби проти реакції.

Початок другої світової війни вніс істотні зміни в становище угорських демократичних сил, і їхня діяльність у 1939 - 1945 рр. вимагає окремого наукового дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою праці є спроба висвітлити всі три течії угорських лівих сил /радикальних демократів, соціалістів і комуністів/ в єдиному антихортистському таборі, як рівноцінних союзників, усі суперечності та протиріччя яких не виходили за межі прогресивних устремлень; показати, що роз'єднучі мотиви, як найхарактерніша ознака історіографії минулого, не відповідає дійсності. На основі неопублікованих і опублікованих документів та матеріалів Угорщини, колишнього СРСР, Австрії, Німеччини прагнемо вирватися з полону усталених оцінок та версій, пробуємо наново й неупереджено переглянути історію лівих сил Угорщини у боротьбі проти тоталітаризму. Задля досягнення цього автор поставив перед собою такі завдання:

- висвітлити діяльність угорських демократичних сил у площині перш за все їхньої єдності, компромісності, як домінуючих факторів у спільному прагненні повалити профашистський режим і відновити революційні завдання 1918 - 1919 рр.; довести перевагу принципів соціальної політики над згубним розкольніцьким курсом;

- показати, що завдяки єдності, незважаючи на свою велику відмінність кожного з трьох загонів антихортизму /радикалів, соціалістів, комуністів/, боротьба за перемогу над реакцією була завершена успішно і що кожне з цих трьох лівих угруповань відіграло незапереч-

ну роль у торжестві народної демократії у визволеній від фашизму Угорщині;

- розкрити історію становлення державності угорського народу, головні проблеми, що перешкоджали мирному розвитку угорських республік 1918 - 1919 років;

- показати на прикладі взаємин Угорщини й України у 1918 - 1919 рр. безперечно перевагу демократичних принципів зовнішньої політики обох країн /рівність та незалежність/ над послідувачим курсом антиправового режиму, що відзначався агресивністю та ігноруванням справедливих принципів у взаєминах між народами;

- наголосити, що зазнавши поразки у серпні 1919 р., угорські демократи, перебуваючи у вимушеній еміграції у 20 - 40-і роки, не відступали від своїх основоположних принципів - відновлення в країні буржуазно-демократичної чи соціалістичної республік. У міжвоєнний період угорська політична еміграція активно боролася проти тоталітаризму на європейському континенті, зробила значний внесок у розроблення шляхів побудови угорської демократичної держави та ліквідацію хортистської політичної системи на своїй батьківщині;

- в умовах формування правового суспільства в Україні, Угорщині, інших країнах Східної Європи виникає гостра потреба у вивченні історичної спадщини, щоб краще скористатися позитивним досвідом минулого, докласти всіх зусиль для консолідації здорових національно-патріотичних сил і втримати молоду українську державу від збочення до крайніх правих чи лівих політичних напрямків.

Наукова новизна даного дослідження полягає у спробі уперше в ході вивчення діяльності лівих сил Угорщини у першій половині ХХ ст. довести, що прогресивний табір гідно представляли три ліві течії - радикальні демократи, соціалісти, комуністи. До останнього часу в угорській і радянській історіографії фактично панувала єдина точка зору, що водорозділ між прогресивністю та реакційністю проходить по лінії протистояння комуністів і фашизму, хортизму, контрреволюції. Два провідні загони угорських прогресивних сил /радикальні демократи, соціалісти/ виключалися з рядів лівого табору, а союзницька політика між ними і комуністами, що мала реальне місце в житті, не розроблялася історичною наукою. Жодна з праць не допускала гадки, що усі три сили належали до єдиного суспільного табору лівого спрямування. В даній роботі уперше доводиться, що всі три течії /радикали, соціалісти, комуністи/ є не лише представниками лівих сил, а також потенційними союзниками і рівноцінними партнерами демократичного та

прогресивного табору; в їхній діяльності проти реакції об'єднуючі фактори переважали над роз'єднуючими мотивами. Відповідно до цього зроблена спроба більше об'єктивізувати висвітлення даної проблеми, дати нове її трактування шляхом відходу від методів класового розколу, роз'єднання, безкомпромісності, ігнорування союзницької політикою лівих сил, штучного протиставлення комуністів соціалістам і радикалам у боротьбі проти тоталітаризму.

Вперше показано, що угорські ліві сили у міжвоєнний період представляли весь спектр прогресивних ідеологій ХХ ст., вони об'єднували в собі філософію вільно конкуруючих відносин буржуазно-демократичного суспільства, соціалістичного направлення і комуністичних принципів. Піднята проблема є вузловим і найбільш значним явищем новітньої історії Угорщини і стала уперше об'єктом спеціального дослідження.

У методологічному і теоретичному плані висвітлення даної проблеми здійснювалося на основі застосування нового наукового методу. Дослідник намагається уникнути помилок багатьох своїх попередників, відхиляє роз'єднуючі та розкольніцькі принципи як основоположні й натомість застосовує об'єднуючі мотиви як більш характерні ознаки, що відповідали історичній істині. Завдяки діалектичному розкриттю проблеми єдності і боротьби протилежностей вдалося довести переваги союзницької політики над згубним розкольніцьким курсом лівих політичних сил. Застосування нового наукового інструментарію допомогло значно об'єктивніше розкрити дану проблему, дати нове трактування ряду важливих питань, що до цього ігнорувалися або перекирчувалися, і уникнути багатьох недоліків, що мали місце в минулому історіографії.

Апробація праці. Тема дисертації затверджена в Інституті історії України АН України, рукопис дисертації обговорений у відділі міжнародних зв'язків України цього ж Інституту. Отримано консультацію з важливих питань проблематики у провідних спеціалістів Інституту історії Угорської Академії наук та Інституту воєнної історії Угорщини /Т.Хайду, Я.Смїтц, Е.Нідерхаузер, А.Йожа, Ш.Тот/.

Важливі положення дослідження викладені на міжнародних конференціях:

- "Пропаганда і антифашистська преса у роки другої світової війни в Південно-Східній Європі", листопад 1978 р., Будапешт;
- міжнародній конференції, присвяченій 60-річчю Угорської радянської республіки, березень 1979 р., Ужгород;

- міжнародній науковій конференції, присвяченій 100-річчю з дня народження Бела Куна, лютий 1986 р., Будапешт;
- на наукових конференціях істориків /Фрунзе, Львів, Київ, Чернівці, Харків, 1982 - 1993 рр./

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у трьох монографіях, а також у 30-ти наукових публікаціях, що додаються у кінці автореферату. Загальний обсяг публікацій по темі 36 друк. арк.

Практичне значення виконаної роботи:

- фактичний матеріал, узагальнюючі висновки, пропонувані в дисертації, ілюструють неперехідне значення республіканських, центристських принципів та ліберально-демократичної ідеології у ході формування правового суспільства, показують згубні наслідки контрреформаторських сил, якщо вони монополізують владу в країні;

- проблема єдності та співпраці лівих сил на центристській платформі в історії кожного народу, у тому числі й українського, належить до числа найактуальніших і вузлових, вона стимулює суспільство-знавців до активної участі в її розробці, що послугувувало б забезпеченню єдності демократичних сил у ході формування молодої держави. Основа розумної політичної діяльності, як це показано у праці, полягає в центристських позиціях, лише це може об'єднати зрілі елементи революції, прогресу та здорового консерватизму;

- узагальнені матеріали дисертації сприятимуть розробленню нового наукового напрямку - історії боротьби демократичних сил проти тоталітаризму в Європі у першій половині ХХ ст.; читанню нових курсів лекцій студентам гуманітарних факультетів з цієї ж тематики з застосуванням нового наукового інструментарію, викладеного в дисертаційному дослідженні.

Виходячи із актуальності теми та поставлених завдань, автор вважає правомірним висунути на публічний захист с ідущі науково-теоретичні і конкретні положення:

- ліві сили Угорщини /радикальні демократи, соціалісти, комуністи/, виходячи з прогресивних, національно-патріотичних позицій, відіграли провідну роль у здобутті Угорщиною незалежності 31 жовтня 1918 р. Завдяки їм у країні мирно перемогли угорські народна і радянська республіки /1918 - 1919 рр./, впроваджувалася демократична республіканська форма політичного устрою. Обидві революції проросли із внутрішньої потреби угорського суспільства і між ними існував нерозривний зв'язок, обидві боролися проти монархізму та реакції;

- в умовах хортистського режиму /1919 - 1944 рр./ кожна з трьох партій лівого спрямування, що перебувала в еміграції, відіграла позитивну роль у боротьбі проти реакції на європейському континенті, у поваленні хортизму у визволеній Червоною Армією Угорщині від фашизму та перемозі народної демократії. Але після збочення Угорщини з кінця 40-х рр. до тоталітаризму правові й демократичні принципи угорської демократії витіснялися з суспільно-політичного життя країни. До початку 90-х років, поки Угорщина не повернулася на шлях формування правової держави, радикальні і прогресивні ідеї М.Каройї, О.Ясі, Ш.Гарбаї, Б.Күна, Д.Лукача, що були розроблені в міжвоєнні роки, не знаходили належного застосування в практичному житті угорського суспільства. Відродження республіканських принципів після 70-річного ігнорування свідчить не лише про їхнє неперехідне значення, а й про значну перевагу над монархічною і тоталітарною формами державної влади;

- практичні й теоретичні справи угорських демократичних сил в еміграції у міжвоєнний період у порівнянні з політикою хортистів носили революційний і переважно прогресивний характер. Серед різних систем організації та управління суспільством вони віддавали перевагу демократичній республіці, політичну та економічну основу якої становили центристські сили та ліберально-демократична ідеологія. Режим Хорти являв собою один із різновидів тоталітарної системи, що панувала у ХХ ст. у багатьох країнах як форма державної влади, коли при певних обставинах в руках окремої політичної групи чи партії зосереджувалася монополія на економічну, політичну, юридичну та інформаційну владу, що мобільно використовувалася як у власних, так і у державницьких інтересах;

- політика угорських демократичних сил у міжвоєнний період формувалася не лише під впливом позитивного розвитку Європи /падіння монархій, революційне піднесення у 1917 - 1919 рр., поширення ліберально-демократичної ідеології/, але й в умовах негативних факторів /зміцнення і поширення антиправових та антидемократичних сил на континенті/. Все це у сукупності відбилось на їхніх практичних справах. А саме: простежувалася протирічність позицій та підходів у вирішенні багатьох вузлових питань, що повинні були б розв'язуватися всіма трьома течіями лівих сил на компромісній, союзницькій основі;

- діяльності угорських демократичних сил в еміграції у міжвоєнний період властивим було домінування об'єднуючих мотивів над роз'єднуючими. В численній історіографії дані питання до останнього

часу розглядалися лише як розкольніцькі. Насправді, діяльність лівих сил представляє собою єдине ціле, не дивлячись на складні ідеї-ні метаморфози, що були їм властиві. Хортизм робив усі три течії угорських лівих сил потенційними союзниками, в його оцінках усі вони не мали істотних розходжень. В планах демократичних сил хортизму ніяких перспектив не відводилося, його слід було революційно знищити й відновити політичну систему 1918 - 1919 рр.;

- на основі глибокого аналізу діяльності політичних сил Угорщини міжвоєнного періоду вдалося побачити, що водорозділ між демократичними і реакційними напрямками гостро проходив у розв'язанні трьох принципових питань: майбутнього влаштування суспільного ладу країни - народної демократії чи збереження монархічного режиму Хорті; вирішення територіальної проблеми з сусідніми країнами - демократичним та взаємоприйнятним переглядом несправедливого Тріанонського договору 1920 р. чи насильницькою його ревізією з грубим порушенням інтересів сусідніх народів; формування конфедерації народів Південно-Східної Європи як важливої прогресивної форми співіснування й тісного співробітництва незалежних народів та держав. Якщо угорські демократи були прихильниками справедливої реалізації цих питань, то хортисти відкидали їх і прагнули зберегти свою владу й забезпечити домінуюче становище угорських інтересів у регіоні;

- на прикладі Угорщини зроблено висновок, що ступінь прогресивності чи реакційності політичних сил найкращим чином простежується за їхнім ставленням до державницьких прагнень свого народу, здатністю впровадити й зберігати демократичні принципи суспільного устрою. Ліві кола країни представляли й постійно відстоювали республіканську форму державності. Перебуваючи в еміграції, вони удосконалили свої програмні завдання знову ж таки на республіканських принципах. Контрреформатори на чолі з Хорті практично й швидко нав'язали народові абсолютистську монархію з яскраво вираженою кастовою системою політичної та економічної влади. Виключення із життя принципів громадянського суспільства принесло негативні наслідки угорському та сусіднім народам.

II. КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Праця обсягом 20 авторських аркушів складається із вступу, семи розділів, висновків та бібліографії.

У вступі обґрунтовується доцільність вибору теми, її новизна, пропонується нові методологічні принципи дослідження, сформовані основні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ - "Література, джерела і методика дослідження" - присвячений історіографії даної наукової проблеми, аналізу джерельної бази, характеристикі видрукуваної досі наукової літератури. Подається понятійний апарат наукової термінології.

Підкреслено, що висвітлення даної тематики з класових позицій у минулому не давало змоги створити цілісну картину історичного процесу, не повністю задовольняє нинішній рівень наукових інтересів. Адже добре розкритий внесок комуністів у боротьбу проти контрреволюційного режиму в Угорщині при одночасному замовчуванні та приниженні ролі радикальних демократів і соціалістів у цій боротьбі є невинуватим і помилковою політичною акцією. А саме: виключення із антихортистського табору цих двох політичних сил, викреслення їх з історії та позбавлення права на існування їхньої ідеології призвело у повоєнні часи в Угорщині до формування спотвореної свідомості трудящих, збідненого уявлення про боротьбу демократії проти реакції, завершилося насадженням лідерами компартії монопольного права на одноосібну владу і репрезентацію демократії, що завдало шкоди утвердженню народовладдя.

Джерельну базу даного дослідження становлять архіви Угорщини, України, Росії. Основна інформація почерпнута з архіву Інституту воєнної історії Угорщини, де зберігаються матеріали міністерства оборони цієї країни міжвоєнного періоду / Hadtörténelmi Intézet Levéltára - НІ/. Зокрема, другий відділ генштабу протягом 20 - 30-х років систематично збирав інформацію про угорську еміграцію. Починаючи з 1920 р., шоквартально працівниками цього відділу готувалися аналітичні довідки про діяльність угорської політичної еміграції та про небезпеку її практичних дій і рішень для режиму. Крім того, систематично готувалися доповідні записки, дані для урядових кіл про комуністичний рух в Європі /передусім в Радянському Союзі, Австрії, Німеччині/, а також аналітичні матеріали про загальнополітичне становище у кожній сусідній з Угорщиною країні. Дана робота мала постійний характер, добре відпрацьований механізм виконання. У цьому військовому відомстві про угорську політичну еміграцію було зібрано значну інфор-

мацію, важливі матеріали, що регулярно надходили від посольств, міністерств, а також агентів, завербованих в усіх трьох течіях угорської еміграції. Це передусім ряд програмних рішень каройстів, соціалістів, комуністів з визначенням політичних завдань їхніх керівних органів. Особливо цінними є матеріали про формування за межами Угорщини збройних організацій, рішення керівних органів політичної еміграції, націлені на збройне повалення хортистського режиму в країні. Надзвичайної ваги є документи колегії міністерства оборони /відділи "С" і "Д" - військово-політичної та військово-прикордонної служб/, що містять рекомендації контрзаходів проти антихортистського руху всередині Угорщини та за її межами. Автором опрацьовані матеріали даного архіву, що налічує понад 200 описів з кількома тисячами справ, які мають безпосереднє відношення до пропонуваного дослідження.

Іншим важливим джерелом інформації став архів Інституту суспільних наук - колишній архів Інституту історії партії при ЦК УСРП / Az MSZMP Párttörténeti Intézetének Archivuma - PI. Arch. /, у якому зосереджені архіви комуністичної, соціал-демократичної партій, значні матеріали про керівні органи, документи угорської секції Комінтерну та про угорських поліемігрантів, які перебували в різних країнах Європи. Велику цінність становлять документи фонду 500 про діяльність угорської комуністичної еміграції, що були в 60-ті роки передані з СРСР до Угорщини.

Значними є матеріали Державного архіву Угорщини, Будапештського міського державного архіву, ряду обласних партійних державних архівів, що були вилучені з них і передані до архіву колишнього Інституту історії партії. Це насамперед документи слідчих і тасмних органів, у яких розкривається діяльність КПУ, СДП, радикальних демократів, персональні справи, домашні архіви та спогади активістів угорських революцій 1918 - 1919 рр., учасників антихортистської боротьби у 20 - 40-і роки, значна частина видрукуваної літератури в еміграції.

Дуже придалися матеріали Державного архіву Угорщини / Magyar Országos Levéltár - МОЛ/, зокрема справи фонду Міністерства внутрішніх справ про еміграційні процеси, а також рішення урядових органів, націлені на ослаблення та ізоляцію населення від впливу лівої ідеології в суспільстві, характеристика угорських демократичних сил, персональні справи лідерів угорської еміграції, слідчі та судові справи про угорських комуністів і соціалістів. Серед матеріалів міністерств-

ва закордонних справ цінними є повідомлення зарубіжних представництв про життя угорської еміграції. Певну вагу мають фонди телеграфного агентства Угорщини, зарубіжної та вітчизняної преси цього ж архіву.

Особливу роль відіграли державні та відомчі архіви, де зберігаються матеріали видатних діячів угорської демократії: архів Міхая Каройі /Інститут історії УАН/; державний архів Дьєрдя Лукача; сімейні архіви Й.Реваї, Б.Балажа, М.Залки, К.Маннгейма, що зберігаються у відділі рукописів Бібліотеки АН Угорської Республіки. Серед них є й ряд програмних документів республіканців, комуністів, дискусійні матеріали 20 - 30 - 40-х років про шляхи народно-демократичних перетворень в Угорщині, що містять передові й радикальні ідеї, але через догматизм колишнього керівництва не знаходили свого практичного застосування.

Цінними виявилися матеріали архівів колишнього Радянського Союзу /центрального державного та партійного Росії, України, Київського, Дніпропетровського, Донецького, Харківського обласних, а також матеріали домашніх архівів угорських політемігрантів в СРСР/. Завдяки їм вдалося простежити генезис радянського суспільства до антиправової та антидемократичної системи, що мало трагічні наслідки для демократичних сил країни, у тому числі й угорських емігрантів у 30-і роки.

В процесі роботи над дисертацією використовувалися матеріали авторитетних учасників боротьби проти хортизму /Е.Герє, Е.Андіч, З. Санто, Р.Санто, К.Каройі, Д.Лукач, Й.Реваї, І.Хуня, І.Фріш, М.Балог, Б.Балаж, Л.Вешей, Л.Варга Срог, І.Каша/, що зберігаються в архівах Угорщини, а також уже опубліковані спогади Б.Кун, А.Хідаша, А.Томаша, Д.Лукача, Ш.Серені, М.Кахана, Е.Шіка, Е.Шічка, Д.Яса та багатьох інших¹.

¹ Tanúsítványok, Visszaemlékezések a Magyarországi forradalmi résztvevőkről. 3/b,4/a-b-c-d. köt., Bp., 1978-1988; Hevesi Gy. Egy mérnök a forradalomban. Bp., 1965; Sik E. Vihar a levelet... Bp., 1968; Hidas A. Világotjárt sorok. Bp., 1973; Ibid. Szólok az időhöz. Bp., 1979; Kahána M. Sovárgások könyve. Bp., 1973; Domokos I. Két per egy kötetben. Bp., 1978; Tamás A. Látomástól a valóságig. Bp., 1981; Kun V-né. Kun Béla. Bp., 1978; Jász D. Budapesttől Budapestig. Bp., 1971; Ibid. Első kézből. Bp., 1976; Szerényi S. Erdemes volt. Bp., 1985; Lukács Gy. Megélt gondolkodás. Életrajz magánéletrajzon. Bp., 1989; Sinkó E. Egy regény regénye. Moszkvai naplójegyzetek 1935-1937. Bp., 1989.

Широко залучалися й різні документальні публікації¹.

До джерельної бази слід віднести й періодичні видання - друковані органи угорської політичної еміграції, а також інші видання міжвоєнного періоду, в яких уміщено важливі матеріали з досліджуваної теми².

Історіографія проблеми. Висвітлення ролі лівих сил в історії угорського суспільства першої половини ХХ ст. до останнього часу не отримало свого якісного розв'язання, бо на їх наукове розроблення не з'являлося соціального замовлення та зацікавленості тих сил, котрі формували політичну владу в Угорщині. За режиму Хорти ця робота заборонялася. В післявоєнній Угорщині дані питання розглядалися тенденційно: більшість здобутків у боротьбі проти реакції приписувалася переважно комуністичним силам, а сам їхній внесок у перемогу над хортизмом і фашизмом несправедливо, всупереч істині, безмірно перебільшувався.

¹ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. 1-5. köt., Bp., 1954-1955; A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. 5, 6/a, 6/b. köt., Bp., 1956-1960. Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1-3. köt., Bp., 1964; Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945, 1-5. köt., Bp., 1956-1967; Tamás A. A 100% története. Bp., 1973; Madzsar József válogatott írásai. Bp., 1967; Révai J. Válogatott történelmi írások. 1-2. köt., Bp., 1966; Landler J. Válogatott beszédek és írások. Bp., 1960; Alpari Gy. Válogatott írásai. Bp., 1960; Lengyel Gy. Válogatott írásai. Bp., 1965; Kun B. Válogatott írások és beszédek. 1-2. köt., Bp., 1966; Üldözött költészet. Bp., 1964; Csak szolgálati használatra. Bp., 1968; Hollós E. Rendőrség, esendőrség, VKF-2. Bp., 1971; Nem engedélyezem. Bp., 1975; Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből. Bp., 1977; Léka János politikai pályája. Bp., 1976; Károlyi M. Válogatott írásai. 1-2. köt., Bp., 1964; Károlyi Mihály levelezése. 1-5. köt., Bp., 1978-1994; Бала Кун о Венгерской советской республике. - М., 1966.

² "Vécsi Magyar Ujság", "Az Ember", "Világosság", "Proletár", "Vörös Ujság", "Kommunizmus", "Die International", "Szabad Szó", "Dolgozók Lapja", "Rundschau", "Előre", "Új Előre", "Internationale Presse Korrespondenz", "Új Március", "Sarló és Kalapács", "Új Hang", "Kanadai Magyar Ujság", "Szabad amerikai Ujság", "Arbeiter Zeitung", "Коммунистический Интернационал" /Москва/, "Правда" /Москва/, "Известия" /Москва/, "Комуніст" /Київ-Харків/, "Известия - Вісті ВУІВК" /Київ/, "Більшовик" /Київ/, "Звезда" /Дніпропетровськ/, "Ударник" /Дніпропетровськ/, "Харьковский пролетарий", "Оборона" /Харків/, "Красная Армия" /Харків/, "Комсомолец Украины" /Харків/, "Всесвіт" /Харків/, "Кочегарка" /Артемівськ/, "За соціалістичну перебудову" /Вогодухів, Харківська область/.

Спотворювалася реальна історія й самої Компартії Угорщини. Схематично висвітлювалася її діяльність у 1919 - 1925 та 1935 - 45 рр., а період з 1926 по 1933 рр. "випадав" з поля зору дослідників, бо в ті роки догматичні тенденції явно переважали в комуністичному русі¹.

Тим часом діяльність демократів та соціалістів пригнічувалася, була обмежена лише виданнями окремих праць відомих діячів, а видрукувана література розглядає проблему спрощено, що знижує її наукову цінність². І хоч останнім часом розпочалось активне вивчення даного питання, докорінних змін іще не відбулося. Навіть останні з праць, видані на рубежі 80 - 90-х років, продовжували попередню лінію - применшували інформацію про участь радикалів та соціалістів у боротьбі проти хортизму, за торжество ідеалів революції 1918 - 1919 рр.³.

¹ Каллаш Д. Движение за независимость Венгрии 1936 - 1945 гг. - М., 1968; История венгерского революционного рабочего движения. В 3-х т. - М., 1970 - 1974; Николаенко К.А. На баррикадах свободы. Венгерские интернационалисты в борьбе за новый мир. - М., 1988;

A Kommunista párt szövetségi politikája 1936-1962. Bp., 1966; Ságvári A. Népfront és koalíció Magyarországon 1936-1948. Bp., 1967; Betlen O. Pariza, Madrid, Bécs. A Komintern egységpolitikája 1933-1937. Bp., 1968; Szabó A. A Kommunista Magyarországi Pártjának újjászervezése 1919-1925. Bp., 1970; A KMP első kongresszusa. Bp., 1975; Munkásmozgalom történeti tanulmányok. Bp., 1976; Timár E. Igaz eszmék erejével. Magyar kommunista sajtó a Szovjetunióban 1917-1945. Bp., 1976; Komját I. A kommunista mozgalom világlapja. Az Inprekorr története. Bp., 1977; Küzdelmes évszázad. Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből. Bp., 1978; Salamon K. A Marciusi front. Bp., 1980; Székely G. A Komintern egységpolitikája. Bp., 1984; Borsányi Gy. Kun Béla. Bp., 1966; Ibid. Kun Béla. Politikai életrajz. Bp., 1979; Nemes D. Kun Béla politikai életjáról. Bp., 1985; Arokay L. Kun Béla. Bp., 1986; Kun Béla. Bp., 1986; Pintér I. Rózsa Ferenc. Bp., 1983.

² Károlyi M. Válogatott írásai. Bp., 1964, 1-2. köt.; Ibid. Egy egész világ ellen. Bp., 1965; Ibid. Hit, illúziók nélkül. Bp., 1977; Jemnitz J.-Litván Gy. Szerette az igazságot. Bp., 1977; Hajdu T. Károlyi Mihály. Politikai életrajz. Bp., 1978; Schönwald P. A Károlyi per. Bp., 1985; Jászi O. A Habszurg Monarchia felbomlása. Bp., 1982; Ibid. A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Bp., 1986; Kelen J.-Barabás Gy. A néptribun. Fejezetek Bokányi Dezső életéből. Bp., 1964; Komját I.-Pécsi A. A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban 1934-1944. Bp., 1973; Erényi T. Szocializmus a századelőn. Bp., 1979; Köves P.-Erényi T. Kunfi Zsigmond életútja. Bp., 1974; Liptai E-né. A Magyarországi szocialista munkáspárt 1925-1928. Bp., 1971; Pintér I. A szocialdemokrata párt története 1933-1944. Bp., 1980.

³ Károlyi Mihály levelezése. 1-5. köt., Bp., 1978-1994; Jászi O. A magyar kalvaria, magyar föltámadás. Bp., 1989; A szocializáció Magyarországon, 1848-1948. Bp., 1990; Magyarországi pártprogramok 1919-1944. Bp., 1991; Краткая история Венгрии. -М., 1991.

Найбільший внесок у вивчення даної проблеми зробили самі лідери угорських демократів, які активно діяли в еміграції. Серед них передусім слід назвати праці М.Каройі, О.Ясі, Ж.Кунфі, Ш.Гарбаї, Е.Гарамі, А.Фаркаша, Л.Хатвана, Б.Күна, Д.Лукача, Д.Йіша, Г.Андора, Л.Кашшака, Я.Мажа, Й.Реваї, Е.Беттельгейма. З-під їхнього пера в міжвоєнний період вийшло так багато розробок, що один лише перелік їхнього доробку складе великі томи. Особливо слід наголосити, що першим історіографом даної проблеми залишається професор Е.Майус, який у 1931 р. видав у Мюнхені працю, присвячену конституційності перемоги УНР та УРР 1918 - 1919 рр., діяльності угорських лівих сил у 1918 - 1925 рр. Вона не втратила наукової цінності до останнього часу¹.

Протягом 50 - 80-х років в СРСР, Угорщині цілеспрямовано досліджувалося зростання впливу Жовтневої революції в Росії на угорські революційні процеси у ХХ ст. З'явилася обшрна література². Цей

¹ Mayusz E. Sturm auf Ungarn. Vokalkommissäre und Genossen im Auslande. München, 1931.

² Октябрь и революционное движение в странах Центральной и Юго-Восточной Европы /1917-1923 гг./. Указатель литературы. 1945-1965. -М., 1968; Там же. Указатель литературы. 1966-1981. В 2-х чч. -М., 1983; Там же. Указатель литературы. 1981-1985. -М., 1987; Великий Октябрь и революция 40-х годов в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. Указатель литературы. 1967-1976. В 4-х чч. -М., 1977; Великий Октябрь и революция 40-х годов в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. -М., 1977; Из истории народно-демократических и социалистических революций в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. -М., 1977; Великий Октябрь и эволюция 40-х годов в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. -М., 1982; Великий Октябрь и современность//Великий Октябрь и мировое развитие. -М., 1988; Венгерские интернационалисты в Октябрьской революции и гражданской войне в СССР. В 2-х т. -М., 1968; Йожа А., Милви Д. Венгерские интернационалисты в борьбе за победу Октября. -М., 1977; Шарбаков Ю.Н. Искри Великого Октября. -М., 1982; Великий Октябрь и Венгерская советская республика. -М., 1983; Фирсов Ф.И. Ленин, Коминтерн и становление коммунистических партий. -М., 1985; Великий Октябрь и рождение международного коммунистического движения. -М., 1986; Великий Октябрь и народы стран Центральной и Юго-Восточной Европы. -Л., 1987; Им славу дала Украина. 1917-1920. -К., 1989; Коммунистический Интернационал. Краткий исторический очерк. -М., 1969; Лейбзон Б.М., Шарина К.К. Поворот в политике Коминтерна. Историческое значение VII конгресса Коминтерна. -М., 1985; Международное рабочее движение. Вопросы истории и теории. Т.У-УІ, -М., 1981; A nemzetközi munkásmozgalom története 1830-1945. Bp., 1973; Ibid. 1945-1974. Bp., 1975; A szocialista forradalomért. Bp., 1975; Szabó A.Gy. A proletárforradalom világnéze-te. A filozófia bírálata. Bp., 1977; A Kommunista Internacionálé története. Bp., 1977; Kúzdélmes évszázad. Bp., 1978; Budapest-Moszkva. Szovjet-Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében. Bp., 1979.

масив праць характеризуються значною заідеологізованістю та однобоким, лише позитивним висвітленням впливу подій в Росії та СРСР на внутрішньополітичні процеси в Угорщині, а всі негативні, трагічні, суперечливі питання обминаються. Найгостріші аспекти цієї проблематики: об'єднання угорських соціалістів і комуністів 21 березня 1919 р., наростання розходжень між угорськими демократами="західниками" /Відень, Париж/ і "східняками" /Москва/ в міжвоєнний період, залишилися до цього часу нерозробленими. Зазначимо, що лідери радикальної, соціалістичної та комуністичної ідеологій /віденці/ схвально оцінювали об'єднуючі акції лівих сил і віддавали перевагу демократичним принципам формування суспільства в Угорщині, дедалі відмежовувалися від методів соціалістичного будівництва в СРСР¹.

Особливу категорію являє собою література з історії УНР і УРР та боротьби угорських лівих сил проти хортизму в міжвоєнний період, що містить значну об'єктивну інформацію й ряд важливих висновків². Хоча й тут простежується упереджений показ історії УНР, порушення принципів історизму у висвітленні революційних подій в Угорщині 1918 - 1919 рр.

Найадекватніше вдалося розкрити вузлові питання історії Угорщини першої половини ХХ ст. тим академічним працям, що були присвячені

¹ I. Karolyi Mihály lewelezése. 1. köt., Bp., 1978, 430-431. old.; 2. köt., Bp., 1990, 685. old.; 3. köt., Bp., 1991, 173, 336, 863. old.; Lukács Gy. Történelem és osztálytudat. Bp., 1971; Ibid. Marxizmus und Stalinismus. Politische Aufsätze. Hamburg, 1970; Párttörténeti Közlemények. 1970, 3. sz., 180-181. old.; Ibid. 1979, 3. sz., 208, 223. old.; Ibid. 1984, 1. sz., 28-29, 46-47. old.; Tanuságtevők. 3/b. köt., Bp., 1978, 332, 340, 677. old.; Szabó A. Gy. A proletárforradalom világnézete. A filozófia bírálata. Bp., 1977.

² Лебов М.Ф. Венгерская советская республика. - М., 1959; Гранчак І.М. Робітничий рух Угорщини 1919 - 1925. - Львів, 1968; Нежинський Л.Н. Венгерская советская республика в 1919 году. - М., 1969; Троян В.М. Угорська Коммуна 1919 р. - Львів, 1970; В.И. Ленин и образование Коммунистических партий в странах Центральной и Северо-Восточной Европы. - М., 1973; Ляйтам Э. Красноармейцы, вперед! - М., 1986; Революционный путь Венгрии к социализму // Мелички Б.И. К 60-летию Венгерской советской республики 1919 г. - М., 1979; Николденко К.А. Венгерская советская республика. - М., 1989; Hajdu T. Az olaszországforradalom. Bp., 1963; Ibid. Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp., 1968; Ibid. A Magyarországi Tanácsköztársaság. Bp., 1969; Siklós A. A Habsburg birodalom felbomlása. A magyarországi forradalom. Bp., 1987; Borbányi Gy. Októbertől márciusig. Bp., 1988; Sipos P. Legális és illegális munkásmozgalom /1919-1944/. Bp., 1988; L. Nagy Zs. Magyarország története 1919-1945. Debrecen, 1991.

комплексному висвітленню соціально=економічного розвитку країни¹.

Цілком новим і важливим для даного напрямку історичної науки Східної Європи стало вивчення історії антидемократичної й антиправової державної системи - тоталітаризму. Перші аналізи зародження тоталітарної влади в кризових ситуаціях здійснено ще в 30-х роках /праці М.Хоркхеймера, Ф.Л.Неймана, К.Поплера/. Після війни у вивчення цих проблем зробили вагомий внесок відомі вчені - Х.Аренд, К.Ясперс, Е.Фромм, З.Ежезинський, Г.Маркузе, Ж.Желєв, М.Ормош. До них наприкінці 60-х років почали підтягуватися й російські філософи - В.С.Нерсесянц, В.М.Кайтуков, К.С.Гаджієв².

Вивченню характеру державної влади в Угорщині міжвоєнного періоду присвячено чималий масив наукової літератури. Це, головним чином, праці Т.І.Беренда, Д.Ранкі, Л.Маркуша, Ф.Пелешкеї, Д.Немеша, М.Ормош, М.Лацико, М.Корона, Ш.Коня, М.Інце, Б.Сабо, А.І.Пушкаша, Б.Желіцкі. Більшість угрознавців - істориків та економістів - схиляється до думки, що хортизм як тоталітарна форма державної влади мав яскраво виражену контрреволюційність у порівнянні з революціями 1918 - 1919 рр. зі значними елементами фашизму³.

¹ История Венгрии. В 3-х т. - М., 1972; Magyarország története 1918-1919, 1919-1945. 8.köt., Bp., 1976; Berend T.I.-Ránki Gy. Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20.században. Bp., 1976; Berend T.I.-Szuhay M. A tókés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. Bp., 1978; Berend T.I. Válságos évtizedek. Közép-és Kelet-Európa a két világháború között. Bp., 1982; Berend T.I.-Knut B. Válság-recesz-szió-társadalom. Bp., 1987; Juhász Gy. Magyarország külpolitikája 1918-1945. Bp., 1988.

² Тоталитаризм как исторический феномен. - М., 1989; Нерсесянц В.С. Философия права: история и современность // Гегель Г.В. Философия права. - М., 1990; Кайтуков В.М. Эволюция диктата. - М., 1991; Желев Ж. Фашизм: тоталитарное государство. - М., 1991; Тоталитаризм: К истории и теории вопроса. - М., 1992; Дядковская А.Я. Тоталитарный режим: его сущность и признаки. - Спб. - 1992; Поплер К. Открытое общество и его враги. В 2-х т., - М., 1992.

³ Немеш Д. Освобождение Венгрии. - М., 1957; Пушкаш А.И. Венгрия в годы второй мировой войны. - М., 1966; Пушкаш А.И. Возникновение и крах фашизма в Венгрии // Новая и новейшая история. - 1970, № 3, 5; Пушкаш А.И. Внешняя политика Венгрии /ноябрь 1918 г. - апрель 1927 г./ - М., 1981; Кризис политической системы капитализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. - М., 1982; Korom M. A fasizmus bukása Magyarországon. Bp., 1961; "Történelmi Szemle". 1962, 3-4.sz.; Ormos M.-Inoze M. Európai fasizmusok 1919-1939. Bp., 1976; A fasizmus ideológiájáról. Bp., 1983; Ormos M. Mussolini. Bp., 1987; Ormos M. Nácizmus - fasizmus. Bp., 1988.

Чималий внесок у висвітлення історії Угорщини міжвоєнного періоду здійснено ужгородськими вченими - І.М.Гранчаком, В.М.Трояном, В.В.Хайнасом, П.І.Хадусом¹.

В історіографічному плані мають велику вагу праці з історії угорської філософії² та літератури³.

Другий розділ - "Угорські революції 1918 - 1919 рр. та їхні політичні наслідки" - висвітлює процес становлення державності угорського народу, боротьбу демократичних сил проти реакції за формування незалежного демократичного устрою в країні. В умовах наростання і загострення національних суперечностей, поразки у першій світовій війні Габсбурзька багатонаціональна країна йшла до розпаду. Революційне піднесення, що переплелось з національно-визвольною боротьбою завершилося перемогою буржуазно-демократичних революцій в Австрії, Угорщині, Чехії. 1918 - 1919 рр. виявилися доленосними в житті кожного народу монархії, у тому числі й угорського. Угорщина після 400-літнього поневолення відроджувала свою незалежну, демократичну дер-

¹ Гранчак І.М. Робітничий рух Угорщини 1919 - 1925 рр. - Львів, 1968; Гранчак І.М., Лебович М.Ф. Незгасний факел ленінізму /Ленін і Угорщина/. - Ужгород, 1970; Гранчак І.М., Лебович М.Ф. Бела Кун. - М., 1966; Троян М.В. Угорська Коммуна 1919 р. - Львів, 1970; Хайнас В.В. Боротьба Комуністичної партії Угорщини за єдиний робітничий народний фронт, проти фашизму і війни. 1933 - 1939. - К., 1969; Хадус П.І. Історичні зв'язки грудня 1917 і Угорщини /1917-1938 рр./. - К., 1977.

² Sándor P. A magyar filozófia története 1900-1945. 1-2.köt., Bp., 1973; A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn. Bp., 1977; A magyar filozófiai gondolkodás a két világháború között. Bp., 1983; Lukács Gy. Történelem és esztétika. Bp., 1971; Hermann I. Lukács György gondolatvilága. Bp., 1974; Krausz T.-Mesterházi M. Mi és történelem. Bp., 1985.

³ A szocialista magyar irodalom az emigrációban. Bp., 1963; A magyar irodalom története. YI.köt., Bp., 1978; Jézanság és szenvedély. Bp., 1966; Jézj el, szabadság. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Bp., 1967; Hazatért szövegek. Magyar emigrans antifasiszták írásai 1919-1945. Bp., 1975; Tanulmányok a magyar-orosz irodalmi kapcsolatok köréből. 3.köt., Bp., 1961; Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Bp., 1962; Szovjet irodalom Magyarországon 1919-1944. Bp., 1964; Vár egy új világ. Tanulmányok a szocialista irodalom történetéből. 4.köt., Bp., 1975; Bodnár Gy. Vázlatok Révai József pályaképzéshez // Irodalomtörténeti Közlemények. 1960, 2.sz.; Botka F. Az emigráció prózairodalma a Szovjetunióban // Irodalomtörténeti Közlemények. 1977, 2.sz.

жаву. У цих прогресивних процесах вирішальну роль відіграли ліві сили країни на чолі з М.Каройї. Коаліція трьох демократичних і прогресивних партій - Незалежності і Партії 1848 р. на чолі з М.Каройї, Радикальної на чолі з О.Ясі, Соціал=демократичної на чолі з Ж.Кунфі - являли собою рідкісну силу революційних перетворень в країні. Завдяки їм 31 жовтня 1918 р. в Угорщині перемогла буржуазно=демократична революція, а 16 листопада країна проголошена народною республікою. Угорські демократи, на відміну від монархічних та буржуазно=поміщицьких сил, що прагнули будь=якими методами зберегти угорське королівство від розвалу й втримати під своїм пануванням інші народи /словаків, румунів, українців, хорватів/, які становили половину населення країни, виступили рішучими прихильниками вирішення міжнародних проблем справедливо та демократично, прагнули створити рівні та незалежні стосунки з усіма народами і в кінцевому підсумку не перешкождали їхнім прагненням до незалежності.

Усі три ліві партії доклали величезних зусиль, аби влада зосереджувалася в руках центристських сил і буржуазно=демократичні завдання /забезпечення ліберально=демократичної, республіканської форми державної влади, рівних політичних прав усім націям, політичного плюралізму в ідеології, справедливого розв'язання національного питання, здійснення радикальної земельної реформи, ліквідація напівфеодалних відносин у суспільстві/ були розв'язані еволюційним шляхом, за принципами демократії та гуманності.

Урядова коаліція постійно перебувала під тиском лівих і правих сил та ідеологій. Комуністична партія, що утворилася з найрадикальнішого крила угорського суспільства 24 листопада 1918 р. /ліві соціалісти, соціалісти=революціонери й інтернаціоналісти, які на чолі з Б.Куном прибули з Росії/, повила активну боротьбу за переростання буржуазно=демократичної революції в соціалістичну і вважала найнебезпечнішими своїми ворогами реакційні, монархічні кола, тоді як центристи сприймали ними потенційними союзниками в забезпеченні незалежності демократичного курсу країни проти контрреволюції.

Прогресивні реформи УНР нашоухнулися на бойкот з боку вищих і середніх верств населення, державного та військового апарату, в результаті чого намагання уряду Каройї провести радикальні реформи в промисловості та сільському господарстві були зведені нанівець. В умовах дальшого спаду життєвого рівня населення, розгуду інфляції та погіршення міжнародного становища центристи втрачали опору в масах, поглибився процес розколу суспільства. По=перше, концентрувалися сили

соціалістичної орієнтації; по-друге, зміцнювався контрреволюційний табір. Спроба у середині лютого зупинити наростання небезпеки справа і зліва шляхом заборони легальної діяльності та арешту лідерів обох крайніх сил викликала бурхливу реакцію. Відбулося швидке полівиння угорського суспільства, протягом кількох тижнів реальна влада перейшла до рад солдатських і робітничих депутатів.

Ультиматум Антанти від 20 березня 1919 р. з вимогами передачі нових територій сусіднім країнам мав насправді імперіалістичний грабіжницький характер, і уряд М.Карой відмовився його виконувати. Звістка про нього прискорила революційний розвиток в країні. Зранку 21 березня керівництво СДП висловилося за об'єднання з компартією і спільне взяття влади. Об'єднана партія - Соціалістична партія Угорщини - стала єдиним виразником і захисником інтересів трудящих. Увечері М.Карой передав владу соціалістам. Перемога радянської республіки відбулася мирно. За її проголошення висловилися не лише соціалісти, комуністи, а й республіканці. Керівний орган Угорської радянської республіки - Революційна урядова рада - був сформований із 2/3 соціалістів та 1/3 комуністів. В уряді тільки Б.Кун обіймав посаду наркома, решту портфелів міністрів - соціалісти. Очолив уряд соціаліст-центрист Ш.Гарбаї. Така розстановка сил розширила соціальну базу, забезпечила мирну перемогу радянської республіки, запобігла сповзанню країни до лівого чи правого екстремізму.

Перехід влади до активніших, радикальніших сил виявився логічним продовженням розвитку демократичних процесів у країні, тому в практиці державного будівництва законодавчі акти УРР, на відміну від УНР, позначені рішучістю, що дало змогу зламати опір феодальної аристократії. Протягом місяця докорінно змінився суспільний лад, чого за п'ять місяців не вдалося зробити ліберально-демократичним силам М.Карой. Але після вчиненої 16 квітня агресії проти УРР рішення її уряду вже були націлені на збройний захист своєї державної незалежності і мали недемократичний, антиправовий характер; порушення правових норм в умовах вітчизняної війни, спричиненої зовнішньою агресією, було вимушеною і необхідною акцією.

Підкреслено, що УНР і УРР зазнали остаточної поразки у серпні 1919 р. через інтервенцію Антанти, а не внаслідок громадянської війни всередині країни. На багнетах інтервентів в Угорщині відновилася поміщицько-буржуазна влада, зметена ще восени 1918 р. Поразка угорської демократії і встановлення в країні контрреволюційного режиму Хорти перекреслило всі прогресивні й справедливі ідеї розв'язання по-

літичних, економічних, національних і культурних проблем угорського та інших народів Південно-Східної Європи.

Третій розділ - "Причини угорської еміграції" - присвячено історії контрреформації в Угорщині і еміграційним процесам після поразки угорських республік 1918 - 1919 рр. Обидві революції ставили за мету забезпечити прогресивні форми економічної та політичної влади, впровадити справедливі соціальні реформи. У зовнішній політиці обидві республіки наближалися до визнання рівних прав кожного народу на незалежність, реалізували принципи мирного й рівного співіснування з сусідніми народами. Поразка обох угорських революцій та відмова від прогресивних нововведень загальмували прогресивний поступ самої Угорщини й інших країн Дунайського басейну. Контрреволюційний режим Хорті відновив напівфеодалне королівство, абсолютистську монархічну владу, перервав природний процес суспільної розбудови. В усіх країнах регіону посилювалися антидемократичні процеси, порушилося тісне співробітництво між ними. З цього моменту започаткувалася головна тенденція в історії цього краю у ХХ ст. - помітне відставання від Західної Європи, збільшення розриву соціально-політичному плані. Цієї тенденції не вдалося подолати й у наступні 70 років.

У лютому 1920 р. перший парламент Хорті одностайно засудив революції як зраду інтересів угорської нації і проголосив Угорщину монархією. Докорінна зміна державної влади з центристської форми на крайню праву /абсолютистську/ означала припинення глибоких демократичних реформ і перехід до тотальних принципів. Державна система відкинула правову основу, усунула від влади прихильників революції 1918-1919 років як ворожі елементи. Носії республіканської ідеології /радикальні демократи, соціалісти, комуністи/ піддавалися жорстким переслідуванням і, щоб урятуватися від фізичної розправи, змушені були вдатися до еміграції. Велика питома вага трудової та політичної еміграції - 1 млн. чол. у міжвоєнний період - була наслідком глибоких міжнародних суперечностей в регіоні та кризи угорського суспільства. В результаті конфронтації між новоутвореними країнами, різкого ослаблення співробітництва між ними, загострення міжнародних відносин загальмувався природний економічний розвиток усіх народів Південно-Східної Європи. Ускладнював становище й абсолютистський режим Хорті, за якого бюрократизація і тотальність випереджали процеси в інших країнах. Політична система Угорщини являла собою один із різновидів тоталітаризму, що цілком підпорядковував державницьким інте-

ресам усе суспільство, що стало також важливою причиною масової еміграції.

Внутрішня політика хортизму через антинародний і антидемократичний характер змушувала представників комуністичної, соціалістичної, демократичних партій постійно виїжджати з країни і шукати притулку в більш демократичному світі. Еміграційні процеси в Угорщині поширилися найбільше серед республіканців, і не дивно, що за рубіж потрапили представники найпередовіших ідеологій початку ХХ ст. Найкращі представники радикалів, соціалізму і марксизму - М.Каройї, О.Ясі, К.Полані, К.Маннгейм, П.Сенде, Ж.Кунфі, Е.Гарамі, Ш.Гарбаї, Д.Лукач, Й.Реваї, Б.Балаж - змушені були боротися у вигнанні. Кипуча діяльність кожного з них стала помітною в європейському житті, але була втрачена для угорського народу у міжвоєнний період.

Четвертий розділ - "Пошуки шляхів боротьби проти хортизму" - характеризує основні напрями боротьби угорських лівих партій /радикальних демократів, соціалістів, комуністів/ проти хортизму у 20-і роки. Основними вогнищами політичної діяльності стали Відень, Москва, Берлін, Париж. Особлива роль належала Австрії. Відень став осередком гуртування угорських демократів, прогресивних діячів культури, всіх трьох політичних течій еміграції.

Антитоталітаризм, віра в демократію та прогресивний шлях розвитку рідної країни надійно об'єднували угорську політичну еміграцію. Однозначна оцінка хортизму трьома течіями лівих сил як контрреволюційної форми державної влади дозволяла їм спільно вести боротьбу за його повалення. Вироблені програмні документи схвалювали всі методи боротьби проти хортизму /від парламентських, відкритих до збройних і таємних/ з метою відновлення в країні народно-демократичної влади, оскільки режим Хорти був антинародним і протизаконним /приведеним до влади на багнетах іноземних військ, підтримуваних Антантою/. Радикали були прихильниками більш поміркованішого курсу і не переступили межі демократичних форм діяльності, зате комуністи на чолі з Б.Кучом віддавали перевагу збройній боротьбі проти нього. Проте всі ці заходи не принесли бажаного результату, оскільки вперше зіткнулися з феноменом тоталітаризму, котрий хоч і був антинародним і незаконним, мав обмежену соціальну базу, але завдяки шовіністичній спрямованості і небаченому досі могутньому по силі репресивному апарату, надійно тримав у покорі мирне населення. Тому висновки демократів про те, що достатньо було послати в країну 4 - 5 тис. добре підготовлених революціонерів, щоб хортизм впав, були хибними.

Акцентується, що виступивши спільно проти контрреволюції за відновлення демократії в Угорщині, всі три політичні течії в еміграції припускалися серйозних помилок. Суть розходжень стосувалася не стільки поточної політики, скільки питань майбутнього влаштування Угорщини. Радикали, соціалісти, комуністи="західники" боролися за відновлення народної демократії жовтня 1918 р.; інша ж група на чолі з Б.Кучом за головну мету ставила повалення хортизму і безпосереднє встановлення другої Угорської Комуні. Міжнародний комуністичний рух з 1920 р. узяв курс на розкол єдності лівих сил. Його дотримувалася фракція на чолі з Б.Кучом, яка поступово відходила від союзницької політики 1918 - 1919 рр., обрала курс на роз'єднання угорських лівих сил, неодноразово вдавалася до путчистських методів. Інша фракція КПУ на чолі з С.Ландлером - Д.Лукачем не підтримала куні-тів, а обрала інші форми боротьби проти реакції. Вона залишилася прихильницею єдності, компромісності демократів під гаслами центристської форми державної влади. За їхніми міркуваннями збочення до крайніх /правої чи лівої/ форм боротьби проти реакції було однаково згубним, бо звужувало антихортистський табір. Проблема компромісів, пошук шляхів єдності лівих сил і формування ефективних принципів діяльності також не обминули радикальних демократів і соціалістів, які позитивно оцінювали союзницьку політику УНР та УРР, ставилися до компартії як до потенційної союзниці у боротьбі проти хортизму, і в складних ситуаціях не переступили межі, яка порушила б принципи союзницької політики, націленої на повалення хортизму. Активна діяльність Угорської соціалістичної робітничої партії - легальної партії соціалістичної ідеології у 1925 - 1928 рр. є найкращою демонстрацією успіхів союзницької політики, комуністів і соціалістів з метою демократизації устрою, що проводилася не стільки заради домінування у керівництві, скільки заради активної боротьби проти хортистського режиму та його лакеїв - правих соціал-демократів.

Наголошується, що в умовах 20 - 30-х років найбільш імовірною та виправданою політикою була підготовка надійних кадрів для майбутньої участі у поваленні хортизму.

П'ятий розділ - "Угорська еміграція в СРСР" - розкриває діяльність важливого загону угорських республіканців, які перебували на радянській землі. До його складу входили десятки тисяч угорців, котрі активно боролися за радянську владу в роки громадянської війни на території Росії і після встановлення в Угорщині контрреволюційного режиму не повернулися на батьківщину. Близько 500 чол. угорських емі-

грантів в 20-х роках перебралися до СРСР, рятуючись від безробіття в Європі.

Найбільш впливовою і дієздатною стала угорська політична еміграція в СРСР після падіння Угорської Комуні. Серед них були відомі діячі угорських революцій 1918 - 1919 рр., за переконаннями комуністи та соціалісти-революціонери. Ретельними підрахунками встановлено, що всього на радянській землі діяло майже 70 тис. угорців. Активісти угорської комуністичної партії налічували наприкінці 1928 р. 5 тис. чол., на середину 30-х років - 7 тис. чол. Питома вага соціалістів серед керівництва політичної еміграції складала 2 - 3%. За соціальним складом угорці в СРСР були представлені біднішими верствами суспільства, а комуністична і соціалістична еміграція - середніми та заможними категоріями населення.

Угорська еміграція в СРСР прагнула до звернення двох головних завдань: активної участі у боротьбі проти хортизму, підготовки і мобілізації кадрів для цього і встановлення другої Угорської радянської республіки; створення Червоної армії з метою повалення режиму в Угорщині та закріплення з її допомогою за КПУ монопольного права на владу.

Для виконання першого завдання широко застосовувалися інтернаціональні клуби, що зародилися на початку 20-х років. Протягом 1922-1936 рр. керівництво ними здійснювалося Центральним клубом у Москві. По всій країні /у 40 містах/ створювалися його філіали. Через них основна маса угорців залучалася до революційної діяльності як на своїй батьківщині, так і в інших європейських країнах. Постійно у розпорядженні КПУ перебувало по кілька тисяч добре підготовлених угорських комуністів, здатних виконувати найскладніші завдання.

Формування окремих військових загонів з угорців особливо активувалося з кінця 20-х років. Протягом 1930 - 1931 рр. на території СРСР було сформовано революційний штаб угорської Червоної Армії у складі 250 чоловік з метою підготовки повстання в Угорщині та відновлення в країні Комуні. Їм було підпорядковано 9 бригад і 5 штурмових загонів. Планувалося 21 березня 1934 р. на честь 15-ї річниці Угорської радянської республіки розпочати червоний похід в Угорщину. Але докорінні зміни на політичній карті Європи в 1933 р. /прихід нацистів до влади в Німеччині/ унеможливили збройний виступ проти хортистів.

Зміцнення тоталітаризму в СРСР завдало важкого удару угорцям в СРСР: 90% представників політичної, військової, трудової, творчої еміграції було заарештовано, вислано з європейської

частини СРСР, знищено. Бойовий загін антихортизму у найвідповідальніший момент був виключений із політичного життя. Жоден із 32 керівників наркоматів УРР, які перебували в СРСР, не пережив репресій 30-х років.

Зроблено висновки, що після масових репресій група угорських комуністів в СРСР, котрі залишилися живими, трансформувалася з демократичних на тоталітарні принципи, перейшла на позиції сталінського керівництва, що позбавило їх можливості після повернення на звільнену від фашизму батьківщину забезпечити впровадження справді народно-демократичних принципів і реалізувати союзницьку політику 1918 - 1919 рр.

Шостий розділ - "За ідеали буржуазної демократії" - розглядає діяльність угорських радикальних демократів на чолі з М.Каройі на території Франції і частково в інших країнах Європи, Америки.

На Заході зосередилася півмільйонна еміграція, яка на 90% поділяла принципи М.Каройі. 35 тисяч активістів склали кістяк Угорської республіканської партії й повели підготовчу роботу для повалення реакції на своїй батьківщині. З перших хвилин еміграційного життя угорські радикали намагалися з'ясувати, чому Антанта підтримувала реакціонерів монархістів в Угорщині і водночас вороже поставилася до всіх ліберально-демократичних кіл країни. Залишивши це питання не розв'язаним, вони розпочали ґрунтовну підготовку програми боротьби проти хортизму і відновлення в країні завойовань осені 1918 р. Їм було зрозуміло, що у Дунайському басейні миру й спокою не буде, поки Угорщина не демократизується, а принципи народної демократії 1918 - 1919 рр. не стануть визначальними в її внутрішній та зовнішній політиці, що забезпечить умови тісного співробітництва з сусідніми країнами. Ця думка лягла в основу всієї діяльності угорських демократів у міжвоєнний період. У викладеній 4 квітня 1922 р. програмі вимагалось реалізувати завдання народно-демократичної революції. Відправною точкою при цьому бралось аграрне питання і створення умов для вільного підприємництва й демократичного способу виробництва в усіх провідних галузях економіки, оскільки без цього країна стане джерелом напруження в регіоні, поведе боротьбу за насильницьку ревізію Трианонського мирного договору та інтеграцію території колишньої Угорщини. У внутрішній політиці передбачалось забезпечити діяльність політичних партій різного спрямування, але в умовах вільно конкуруючих відносин реальний успіх могли мати тільки радикальні демократи й соціалісти, як це сталося в Австрії.

Ці політичні принципи залишилися незмінними в діяльності угорських демократів під час їхнього перебування у вигнанні. Реальна політика карайуїстів знаходила повну підтримку соціалістів і комуністів="західників". Комуністи ж, які діяли в Москві підтримували її тоді, коли їхній керівний орган - Комінтерн дотримувався принципів союзницької політики. Таке співробітництво носило епізодичний характер і, на жаль, тривало тільки в середині 20-х рр., потім на рубежі 20 - 30-х рр. воно набуло суперечливого характеру й не служило зміцненню єдиного табору в боротьбі проти реакції й тоталітаризму, що наступав у Європі. Але навколо питань хортизму становище було дещо виразнішим: співробітництво переважало і з перемінним успіхом тривало понад два десятиліття. До тих пір, поки в Угорщині при владі перебували монархісти, це співробітництво зберігалося. Але як тільки у 1944 - 1945 рр. хортизм взнав воєнної поразки і сховався з політичної арени, між карайуїстами та комуністами враз стали домінувати роз'єднуючі фактори, що дуже швидко переросли у ворожнечу, котра розтягнулася майже на 45 пововенних років.

Зміну політичного становища в Європі на початку 30-х років і зміцнення тоталітаризму першими зрозуміли радикальні демократи, бо вони не були втягненими у безкомпромісну й бездумну класову боротьбу II та III Інтернаціоналів, непримиренну політику соціалістів і комуністів. Вони слушно вказали на зростання впливу правих тенденцій у Європі, загострення міжнародних відносин, наростання нової світової війни. Така загроза, зазначалося ще у 1928 р. вже є реальністю, а обидві міжнародні робітничі організації - Комінтерн та Соцінтерн - замість єднання проти головного ворога нарощували взаємну конфронтацію, бо II Інтернаціонал продовжував жити й діяти ідеалами 1914 р., а III Інтернаціонал не переборював хвороби - ідеї світової соціалістичної революції 1917 - 1919 рр. Життя, політичний розвиток Європи на рубежі 20 - 30-х років внесли докорінні зміни у становище всіх народів і задоволення їхніх інтересів уже ніяк не можна було здійснити за допомогою застарілих методів.

Політичні системи провідних країн набували дедалі виразніших рис унітарного чи тоталітарного типу, простежувалося зближення інтересів одностипових країн, тоді як країни Антанти перебували явно у застиглому стані. Чим більше загострювалися протиріччя між тоталітаризмом і демократією, тим більше втрачали реальність прагнення до революційних перемін в антиправових країнах, у тому числі й в Угорщині. Прагнення до повалення хортизму революційно і встановлення в

країні радянської чи народно-демократичної влади радикальне крило угорської демократії втрачало підтримку на міжнародній арені, і, навпаки, хортисти вирвалися з ізоляції Малої Антанти і здобули міжнародне визнання. Навіть політика Антанти уже їх не хвилювала.

Зазначається, що на передній план демократичних сил у Європі з усією нагальністю висувалося завдання захисту демократії, відстоювання республіканських центристських принципів державотворення. На порядку денний висувалася невідкладна потреба згуртування лівих сил навколо антифашистських принципів. Від результатів і наслідків цієї боротьби залежали доля угорської демократії, місце та роль національно-патріотичних принципів у житті цієї країни.

Сьомий розділ - "На боротьбу з фашизмом" - торкається вузлової проблеми історії Європи ХХ ст. - посилення тоталітарних режимів і ослаблення демократичних сил на континенті. Політика провідних держав Європи в 30-ті роки свідчила про небажання запобігти сповзанню Європи до правих позицій, оздоровити міжнародні відносини, оновити справді демократичні принципи співіснування на континенті, вирішити вузлові проблеми демократичним шляхом. Обрали помилкову стратегію обидві міжнародні робітничі організації - Соціінтерн та Комінтерн, конгреси яких у 1928 - 1931 рр. на головні питання часу дали сектантські висновки. Комінтерн обрав прорадянський курс на реалізацію програми світової революції, а Соціінтерн, навпаки, вбачав в СРСР значні недоліки й проводив антирадянську політику, не помічаючи реальної загрози з боку нацизму й фашизму Європі аж до початку другої світової війни. Ідентичного курсу дотримувалися й країни західної демократії. Через це в таборі центристських і лівих сил переважали розкольніцькі платформи та підходи. Тому спроби створення широкого антифашистського, антитоталітарного фронту, незважаючи на самовіддану боротьбу окремих груп демократів і комуністів, завершилися безрезультатно.

Догматизм лівих сил спричинив зростання розриву між теорією та практикою оцінки політичного становища в Європі у 30-ті роки. Це був найтяжчий період в історії демократичного руху, зумовлений величезним відставанням теорії від практики. В цьому ж напрямі діяла й КПУ. Оцінюючи внутрішнє становище в Угорщині, П-й з'їзд цієї партії /початок 1930 року/ зробив висновки: країна от-от вибухне новим революційним піднесенням. Курс на соціалістичну революцію більшістю був схвалений. Застереження найбільш прозорливих про те, що події в Європі розвиваються в протилежному напрямі не бралися до уваги. А прав-

да полягала в тому, що ліві сили на рубежі 20 - 30-х років не стали визначальними в жодній із країн Східної та Південно-Східної Європи.

Перед демократичними колами Угорщини, що перебували в еміграції, постало завдання активної участі у захисті демократії на континенті, в єднанні проти наступу реакції та фашизму. Вони, як і їхні політичні однодумці в багатьох країнах, виявилися єдиними представниками центристських ідей і заради збереження цих прогресивних позицій усім іншим належало б приєднатися до них або хоча б не заважати їм зміцнювати антифашистський та антитоталітарний фронти. На жаль, в період найгострішої боротьби проти реакції комуністи виявилися обезглавленими і небездатними, соціалісти втратили свою ідейну силу. Демократи виявилися ізольованими. З волі Комінтерну та ВКП(б) протягом 1931 - 1933 рр. керівні органи КПУ постійно змінювалися, колишні керівники піддавалися репресіям і знищенню. Збройні частини червоних угорців на території СРСР через непокору сталінській агресивній зовнішній політиці і небажання воювати в Іспанії були оцінені як контрреволюційні і розформовані, а потім знищені /Йдеться про кілька десятків тисяч військових угорців, що становили кістяк революційної армії зразка 1919 р./.

Ці злочинні дії так віддалили інші демократичні сили Європи від СРСР і Комінтерну, що ні про яке створення спільного фронту не могло бути й мови.

Протягом 1931 - 1934 рр. активні дії демократичних і революційних сил у Європі проти тоталітаризму не досягли мети. Демократична, республіканська ідеологія в Європі зазнала тимчасової поразки. Конфронтаторські сили вийшли з цієї сутички ще більше зміцнілими і консolidованими.

Активній зовнішній політиці тоталітарних держав протистояли країни Антанти і Північної Америки. На їхній території зосередилися угорські демократи. І вересня 1936 р. у Парижі сформувався Комітет захисту миру й свободи, що об'єднав 50 тис. угорських емігрантів /радикалів, соціалістів і комуністів/. 2 травня 1937 р. розпочалося згуртування угорських демократів на принципах каройустив: демократизації внутрішнього життя в Угорщині, встановлення мирних взаємин із сусідніми народами, забезпечення Угорщині незалежної демократичної політики.

З посиленням насильницьких прагнень перегляду Тріанонського договору угорських демократів, що відбувся у Нью-Йорку в середині травня 1937 р., висловився за негайний перегляд цього договору, але лише

на справедливій основі, мирним шляхом, щоб вибити з рук хортистів їхні фальшиві гасла - поєднання ревізії кордонів з патріотизмом. Найкращим шляхом вирішення територіальної проблеми було демократичне співробітництво між народами регіону, а не конфронтація та насильство. Лише конфедеративні взаємозв'язки між народами Дунайського басейну здатні були розв'язати це питання справедливо і мирним шляхом.

Програма боротьби "За незалежну, демократичну, вільну Угорщину", розроблена в середині 1938 р., стала найсерйознішим документом, що представляв інтереси всіх угорських патріотів, об'єднував їх на демократичних принципах.

Насильницький перегляд Тріанону, що відбувся під диктатом чи за згодою тоталітарних режимів в Європі протягом 1938 - 1940 рр., викликав заперечення радикальних демократів. Засудивши ці акції, вони висловилися за збереження миру й справедливе вирішення будь-яких спірних питань. Відтепер, найбільшою заслугою демократів стала активна діяльність за формування рівноправного союзу всіх народів Дунайського басейну й недопущення гегемонізму жодної великої держави в ньому. Боротьба повелася особливо рішуче не стільки проти впливу великих держав в регіоні, скільки за обмеження проникнення реакційної політики як Заходу, так і Сходу.

Радикали нічим себе не зв'язували з хортистами і постійно боролися за його повалення та втілення на своїй батьківщині республіканської форми державного устрою. Вони продемонстрували всьому світові, що в 30-ті роки існувало дві Угорщини: одна хортистська, що вела країну до війни з усіма сусідніми народами, а друга - народно-демократична, лідери якої перебували у вигнанні. На той момент хортисти були дужчими за радикалів, але майбутнє виявилось за демократичними, центристськими силами.

Не зумівши протистояти тоталітаризмові в Європі, розгромити фашизм ідейно, демократичні, національно-політичні сили та народи багатьох країн світу заплатили за збройну перемогу над ними нечуваними до цього жертвами.

У висновках відзначається, що на початку ХХ ст. провідну роль у суспільному житті Угорщини відіграло нове покоління прогресивних сил на чолі з М.Каройі, О.Ясі, Ш.Гарбаї, Ж.Кунфі, Б.Куном, Є.Ландлером, Д.Лукачем, які змогли втілити в життя справу своїх великих попередників - Ф.Ракоці та Л.Кошута. Під їхнім керівництвом угорсь-

кий народ після 400-річного поневолення у жовтні 1918 р. здобув свою незалежність. Завдяки угорським демократам ця країна обрала республіканську форму державотворення. Але збройним втручанням міжнародний імперіалізм на чолі з Англією та Францією зупинив демократичний розвиток цієї країни й нав'язав її народові контрреволюційний режим М.Хорті - один із різновидів тоталітаризму, що тільки зароджувався на континенті. На чверть століття в країні загальмувалися прогресивні перетворення. Ліві сили /радикали, соціалісти, комуністи/, що започаткували прогресивний розвиток своєї держави, не лише усунулися від влади, а й змушені були рятуватися в еміграції від фізичної розправи. Виїзд з країни демократичних і прогресивних сил був характерною рисою історії Угорщини міжвоєнного періоду /всього вдалося до вимушеної еміграції близько 1 млн. чоловік/. Угорські ліві сили в еміграції представляли весь спектр прогресивних ідеологій XX ст., вони об'єднували в собі філософію вільно конкуруючих відносин народно-демократичного суспільства /М.Каройі, О.Ясі, К.Маннгейм/, соціалістичного направлення /Ж.Кунфі, Е.Гаремі, Ш.Гарбаї/ та комуністичних принципів /Б.Кун, Д.Лукач, С.Ландлер/.

Розгорнувши свою діяльність в еміграції, угорські ліві сили зробили вагомий внесок у боротьбу проти реакції на континенті, ліквідацію хортистської політичної системи, забезпечення народно-демократичних перетворень в Угорщині, визволення Червоною Армією від фашизму.

Трагічна історія Угорщини першої половини XX ст. перекожує у згубності як крайнього правого режиму /хортизму/, так і крайнього лівого устрою /диктатури пролетаріату/, доводить неперехідну цінність центристської форми державної влади, що має міжнародний характер.

III. ПУБЛІКАЦІЇ З ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

1. Угорські демократи проти тоталітаризму /20-30 рр./ -К: Либідь, 1993. - 224 с.
2. Венгерские интернационалисты в Великой Отечественной войне. -К.: Наукова думка, 1985. - 128 с.
3. Трагедия социалистической идеи. -К.: Молодь, 1993, - 114 с.
4. Комуністична партія Угорщини в боротьбі за створення єдиного робітничого та народного фронту проти фашизму і війни //Питання нової та сучасної історії. -К.: Вища школа, 1975. - Вип. I. -С. 13-24.
5. Советская Украина и Венгерская советская республика //На путях дружбы и сотрудничества. -К.: Наукова думка, 1981. -С.164-172.
6. Бала Кун и рабочий класс Советской Украины /1928-1929 гг.// Формирование и развитие исторических связей и сотрудничества братских социалистических стран. -Льв.: 1983. -С.175-176.
7. Некоторые вопросы единого рабочего и народного фронта в Венгрии в 30-е гг. //Актуальные вопросы исторической науки. -К.: Наукова думка, 1984. -С. 117-118.
8. Революционер-интернационалист /До 100-річчя з дня народження Бала Куна// Комуніст України. -1986. - № 2. -С. 54-57.
9. Бала Кун і Україна /До 100-річчя з дня народження Бала Куна// Укр. істор. журнал. -1986. - № 2. -С. 138-142.
10. "Чудовий, відданий революціонер..." //Всесвіт. -1986. - № 3. -С. 172-174.
11. Дьєрдь Лукач - видатний мислитель ХХ століття //Філософська думка. -1987. - № 3. -С. 105-107.
12. Осмислюючи досвід минулого /До 70-річчя проголошення Угорської радянської республіки// Комуніст України. -1989. - № 3. -С. 83-87.
13. Іштван Бірман і розвиток чорної металургії на Україні у 20-30-ті роки // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. -К.: Наукова думка, 1991. -Вип. I. -С. 76-83.
14. Угорська політична еміграція на Україні /1919-1945 рр.// Міжнародні зв'язки України... 1992. -Вип. 2. -С. 54-60.
15. Українсько-австро-угорські відносини у 1918 році //Міжнародні зв'язки України... 1993. -Вип. 3.
16. Радянсько-угорські дипломатичні відносини у 20-30-ті роки // Міжнародні зв'язки України... 1993. -Вип. 4.

17. Internacionalisták hazafelé// Népszabadság.-Bp., 1983. nov. 24., 5. old.
18. Kun Béla a Magyar Tanácsköztársaságról// Népszabadság. -Bp., 1984. márc. 21., 5. old.
19. Kun Béla Krimben. Új dokumentumok // História. -Bp., 1986.1.sz.
20. Kun Béla Ukrajnában // História. 1986. 2.sz.
21. Kun Béla és Ukrajna // Kun Béla /1886-1939/ Nemzetközi tudományos ülészek 1986. február 11-12. -Bp., 1987. 242-245. old.
22. Magyar internacionalisták Ukrajnában a 20-30-as években// História. 1989. 2.sz.
23. Abelovszky József /1891-1967/ rövid életrajza// A magyar antifasiszta ellenállás és pártizánmozgalom kislexikona. -Bp., 1987. 10-11. old.
24. Andics Erzsébet / 1902-1986/ rövid életrajza. Ibid., 14-15. old.
25. Berzeviczy Gizella /1878-1954/ rövid életrajza. Ibid., 41. old.
26. Bölöni György / 1882-1959 / rövid életrajza. Ibid., 49-50. old.
27. Földes Pál / 1900-1975 / rövid életrajza. Ibid., 98. old.
28. Gábor Andor / 1884-1953 / rövid életrajza. Ibid., 104. old.
29. Garasin Rudolf / 1895-1969 / rövid életrajza. Ibid., 105 - 106. old.
30. Gyáros László / 1908-1980 / rövid életrajza. Ibid., 114. old.
31. Kossuth rádió rövid története. Ibid., 170-171. old.
32. Moszkvai rádió magyar adásainak rövid története. Ibid., 218. old.
33. Révai József rövid életrajza. Ibid., 276. old.

Révai József -

Підписано до друку 05.10.93 Формат 60x84 1/16
Ум. друк. арк. 1,86 Обл. вид. арк. 2,0
Тираж 100. Зам. 6,97 1993 р. Безплатний

Поліграф. д-ця Ін-ту історії України АН України
Київ-1, Грушевського, 4

463796

AB 28.414

AB 28.414